

AĞRI İL MERKEZİNE BAĞLI OLAN ZİYARET KÖYÜ'NDE BULUNAN ŞEYH ABDULBARİ KÜFREVI TÜRBESİ ETRAFINDA GELİŞEN ANLATILAR

Akif ARSLAN*

Cüneyt ÇELİK**

Geliş Tarihi: Şubat, 2018

Kabul Tarihi: Mayıs, 2018

Öz

Halk arasında evliya, seyyit, şeyh olarak bilinen bazı şahısların yaşarken olağanüstü biçimlerde insanlara yardım edebilecekleri, bu yardımların öldükten sonra da devam edeceği inancı vardır. Bu doğrultuda, araştırmanın amacı Ağrı iline bağlı Ziyaret Köyü'nde olan Şeyh Abdulbari Küfrevi türbesi etrafında gelişen anlatıları derlemektir. Bunun yapılabilmesi için çalışmada öncelikle efsane, menkıbe ve memorat terimleri üzerinde durulmuş, Şeyh Abdulbari hakkında bilgi verilmiş, ardından alan çalışması yapılarak derlenen anlatılar kaydedilmiştir. Çalışmada derleme yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Araştırmanın bulgularına göre derlenen 23 anlatının 11'inin efsane, 8'inin memorat, 4'ünün menkıbe kapsamında değerlendirilebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Ağrı, efsane, menkıbe, memorat, Şeyh Abdulbari.

THE NARRATIVES THAT WERE TOLD AROUND THE ŞEYH ABDULBARİ KÜFREVI TOMB LOCATED IN THE VILLAGE OF ZİYARET IN AĞRI PROVINCE

Abstract

There is a common belief that the saints, sheik, would help to the people while they are living and this will continue after they died. In this direction, the aim of research is to compile the narrative developments that were told around the Şeyh Abdulbari Küfrevi Tomb in the village of Ziyaret in Agri province. In order to be able to do it, firstly we examined the terms of saga, legend and memorate in this study, we gave knowledge about Şeyh Abdulbari and then we did the study of the field and compiled narratives were recorded. Interview technique from the method of review was used this study. According to the findings of the study it was concluded that among the 23 narratives compiled 11 of them can be classified as legend, 8 narratives can be classified as memorate, 4 narratives can be evaluated within the scope of saga.

Keywords: Agri, legend, saga, memorat, Sheikh Abdulbari.

* Doç. Dr.; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, akifarslan78@my.net.com.

** Yük. Lisans Öğr., Ağrı İbrahim Çeçen Üni., Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, celikcuneyt12@gmail.com.

Giriş

Efsane, Türkçe Sözlük'te eski çağlardan beri söylenegelen, olağanüstü varlıkları, olayları konu edinen hayalî hikâye, söylenece olarak tanımlanmıştır (TDK, 2011: 758). Efsane mitleri, tarihî ve dinî olayları, olağanüstü niteliklere ve kerâmetlere büründürerek anlatan kısa, sözlü halk kültürü ürünleri için kullanılan bir kavramdır (Aslan, 2008: 287).

Alptekin'e (2012: 17) göre efsaneler şahıs, yer ve olaylar hakkında anlatılan, inandırıcılık özelliği olan, olağanüstü nitelikler barındıran, geçmiş zamanla şimdiki zaman arasında kalan, gerçek olarak kabul edilen, mekân olarak dünyayı alan, tarihle yakından alakalı, büyük ölçüde millî olan anlatımlardır. Saim Sakaoğlu (1992: 10), efsanenin şahıs, yer ve hâdiseler hakkında anlatılması, önemli ölçüde inandırıcılık özelliği bulundurması, genellikle tabiatüstü olması, belli bir şekle bağlı olmaması gibi özelliklerini dile getirmiştir.

Efsaneler halkın çaresizliklerini, umutlarını, özelemlerini, dünya görüşlerini bütün öteki halk edebiyatı türlerinden daha keskin belirtirler; çünkü büyük bir bölümüyle inanış konusu olmaktadır. Onları saçmadır, akıl dışıdır diye küçümsemek, zararlıdır diye aforoz etmek yersiz bir davranıştır (Boratav, 1969:116). Demir'e (2013: 15) göre efsaneler, muazzam bir eğitim aracıdır. Efsanelerin konuları çoğunlukla çocuk, genç ve orta yaşlıların eğitimi ile ilgilidir. Efsaneler güzel ahlaklı olmanın faydalarını ve nasıl güzel ahlaklı olunacağını işlemektedir. İnsanoğlunun, tarihin derinliklerinde hissedip düşündüğü, inandığı ve yaşadığı pek çok olgu ve değeri tarihî süreçte çeşitli sosyal katmanlardan süzerek aktaran halk kültürü ürünlerinden olan efsaneler, inanış ve geleneksel yönüyle, nesiller arasında güçlü bağlar kurarak, ulusların birliğini ve devamlılığını sağlar. Zengin ve çok çeşitli konularıyla çağdaş güzel sanatlara kaynak teşkil eden efsaneler, tarih ve edebiyat tarihi araştırmalarına da yardımcı olabilecek niteliklere sahiptir (Aslan, 2008: 291). Yapılan bir çalışmada da Ağrı Efsaneleri incelenmiş ve efsanelerin eğitim bilimlerine birçok veri sağladığı sonucuna ulaşılmıştır (Kılıç, 2016: 247-258).

Ali Berat Alptekin'e göre (2012: 19) de efsanelerin kaynakları; dinî, mitolojik ve gerçek hayatın artıklarıdır. Efsanelerin mitolojik, tarihî, dinî ve hayalî, fantastik kökleri vardır. Efsanelerin köklerinden biri olan dinî köklerde, dinî kahramanların maceraları, halkın muhayyilesinden katılan 'hayalî' unsurlarla birlikte zaman içinde efsaneleşmiştir. Aynı şekilde dinî kitaplarda anlatılan birçok macera da halkın arasında efsane hâline gelmiştir. Halk, sevdiği din büyüğünün etrafında, gerçekte olmamış olsa bile birçok efsane teşekkül ettirmiştir. Efsanelerin etkisiyle hem din, hem de dinî büyükler halka daha çok sevdendirilmiş, daha iyi anlatılmıştır. Bu şekliyle efsaneler, bir terbiye etme fonksiyonu üstlenmiştir (Ergun, 1997: 44).

Efsâne vb. mahsullerin önemli bir kısmını, eski Şamanların cinlere karşı savaşları, ruhlarla mücadeleleri, öbür dünyaya ve gayb âlemine gidip gizli güçlerle temas kurabilme çabaları ve bu vesileyle izhar ettikleri fevkalade olayları anlatan hikâyeler oluşturmuştur. Bunları halk arasında dinî propaganda yapan derviş-şairler, evliya menkabesi şekline sokarak anlatmışlardır. Fakat Türk evliya menkabelerine de bugün bilinen şeklini kazandıran ikinci önemli faktör, Budizm olmuştur (Ocak, 1992: 31).

Boratav (1969: 110) efsaneleri; insan topluluklarının oturdukları yerlerle ilgili efsaneler, ünlü büyük yapılarla ilgili efsaneler, uluslardan kaldığına inanılan definelerle ilgili efsaneler, milletler, hükümdar soyları ile ilgili efsaneler, büyük afetlerle ilgili efsaneler, şairler, şeyhler, mürşitler gibi sivrilmiş kişilerle ilgili efsaneler gibi bölümlere ayırır. Boratav'a (1969: 110) göre tarihlik efsaneler, yazılı edebiyatta *menkabe* adıyla belirtilen anlatıların tümünü kapsamaktadır. Bazı tarihî ve dinî şahsiyetlerin etrafında efsane teşekkül eder. Bu tür efsanelere 'menkibe' adı verilir. Tarihî ve dinî şahsiyetlerin menkıbelerine vilayetnâmelerde, menakıbnâmelerde ve tezkiretü'l evliyalarda rastlanabilmektedir. Vilayetnâmeler ve tezkiretü'l evliyalar yazılı efsane kaynaklarımızın başında yer alırlar. Büyük sufilerin, evliyaların hayatlarından, kerametlerinden bahseden eserler olan evliya tezkirelerindeki mahsuller de efsaneler grubuna girer. Türk edebiyatında XIII. yüzyıldan itibaren evliya tezkirelerine rastlanmaktadır. Bu tezkirelerde yer alan efsaneler daha sonra az çok değişikliklerle sözlü geleneğe geçip bugüne kadar devam etmişlerdir (Seyidoğlu, 2005: 14-15).

Evliya menkabeleri hârikulâde olayları konu edinmiştir. Başlangıçta ferdidir. Yani bir fert tarafından ortaya konulmuş anlatım tarzıdır; ama çok geçmeden fert unutulmuş halkın malı olmuş ve maşeri bir hüviyet kazanmıştır. Evliya menkabelerinin konusu gerçek kişilerdir. İşte bu noktadan itibaren masaldan ve efsaneden ayrılır. Bu gerçek kişilerin yaşadıkları zaman ve mekân bellidir. Evliya menkabeleri yarı mukaddes addedilir (Ocak, 1992: 33).

Ocak'a göre (1992: 37) menkıbelerin yazılışındaki ilk amaç, velinin müridlerini yetiştirmesi ve tarikatın bütünlüğünü sağlamaktır. İkinci bir amaç ise velinin ve tarikatının propagandasını yapmak üstünedir. Bunların yanında üzerinde durulması gereken önemli bir nokta da menâkıbnâmelerin yazılışında çoğu zaman tarikatlara ve şeyhlerine iyi gözle bakmayan ve resmî din görüşünü temsil eden ulema nazarında veliyi ve tarikatını kabul ettirmektir.

Pehlivan'a (2009: 91) göre menkıbeler dinî şahsiyetin bedensel olarak bu dünyada yaşadığı varsayılan zamanda başından geçen olayları konu alır. Velinin olağanüstü bir şekilde yardımseverliği gibi her şey menkıbelere konu edinebilir.

Son zamanlarda efsane ve menkıbe dışında yine bu türlerden doğmuş olan memortalardan (inanç anısı) bahsedilmektedir (Dağlı, 2015). Memoratlar tabiatüstü güçlerle yaşanan bir ilişkinin nakledilen hatırası veya raporu olarak tanımlanmaktadır (Çobanoğlu, 2015: 30). Memoratlar, velinin ölümünden sonraki zamanlarda, yaşayan canlıların hayatına girmesi içerikli, anlatanın kendisinin bizzat yaşadığı ya da başka biri nakledilse bile bu durumda tecrübeyi yaşayanın adının verilebildiği, naklediş zincirinin beş altı kişiye uzanabildiği metinlerdir. Dinî şahsiyetleri konu alan efsaneler ise özellik bakımından memorattan farklı fakat tecrübeyi yaşayan yönünden belirsizleşmiş, daha uzak bir zamandan bahseden bir türdür. Ayrıca kutsal kişiyle ilintilendirilen birtakım mekân, nesne gibi şeyler hakkında oluşmuş hikâyeler de bu türün kapsamındadır” (Pehlivan, 2009: 91).

Halk arasında evliya, seyyit, şeyh olarak bilinen şahısların yaşarken olağanüstü biçimlerde insanlara yardım edebilecekleri, bu yardımların öldükten sonra da devam edeceği inancı efsane, memorat ve menkıbelerle (Alpaslan, 2010: 143-230) devam etmektedir.

Şeyh Abdulbari Küfrevi'nin Hayatı

Hayatı efsanelere, menkıbelere, memoratlara konu olan şahıslardan biri olan Şeyh Abdulbari Küfrevi'dir. Şeyh Abdulbari Küfrevi Şeyh Muhammet Küfrevi'nin (1775-1898) oğlu olup eğitimini babasından almış, Ağrı'da Nakşibendi tarikatının öğretilerini yaymış ve Feran (Ziyaret) köyünde vefat etmiştir (Küfrevi, 2013: 105). Sözlü kaynaklardan elde edilen bilgilere göre Küfrevi ailesinin asıl yerleşim yeri Siirt'e bağlı olan Küfre'dir. Şeyh Muhammed Küfrevi'nin ikinci evliliğinden dört çocuğu olur. Bu çocuklardan dördüncüsü, bugün Ağrı'nın Feran (Ziyaret) Köyü'nde türbesi bulunan Şeyh Abdulbari Küfrevi'dir. Şeyh Abdulbari, Aliye Hanım ile evlidir ve çocuğu olmamıştır (K14).

Küfrevi, 1920'de müritlerini ziyaret etmek için Ağrı'ya gelir. Şeyh Abdulbari müritlerini ziyaret ederken Ağrı iline bağlı bulunan Ziyaret Köyü'nden geçer. Küfrevi, tamamen düzlük olan Ziyaret Köyü'nün biraz çıkışında bulunan tepeyi görür ve yanında bulunan müritlerine bu tepenin ne olduğunu sorar. Müritleri bu tepenin mezarlık olduğunu ifade ederler. Bunun üzerine Şeyh Abdulbari yanındaki müritlerine bu tepeyi çok beğendiğini söyler. Bazı kaynak kişilere göre de yanındaki müritlere, “Ben bu tepeyi çok beğendim ve bu gece dünyamı değiştireceğim. Öldüğümde beni bu tepeye defnedin.” diye vasiyette bulunduğu söylenmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K13). Şeyh Abdulbari o gün Ziyaret Köyü'nün hemen ilerisinde bulunan Keşiş Köyü'nde (yeni ismi Akbulgur) rahatsızlanır ve gece saat üçte vefat eder. Şeyh Abdulbari'nin vasiyetini duyan Ziyaret Köyü'nün ileri gelenleri, Akbulgur Köyü'ne gelip Şeyh Küfrevi'nin cenazesini alır ve kendi köylerinde defnediler. Şeyh Abadulbari'nin mezarı daha sonra türbeye çevrilmiştir (Foto 1 ve 2).

Foto 1: Şeyh Abdulbari Türbesi ve Türbenin Dışındaki Mezarlık

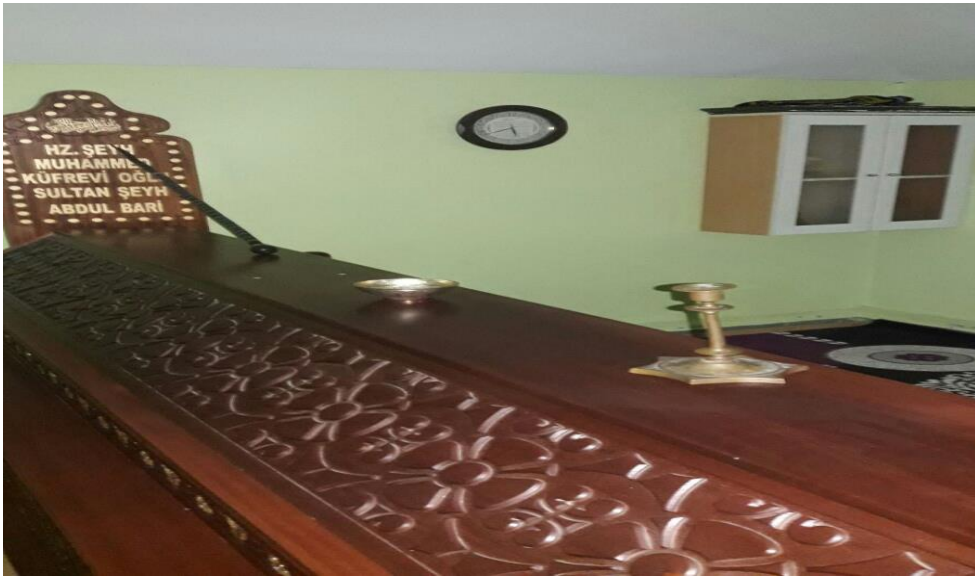

Foto 2: Türbenin İçinden Bir Görüntü

Yöntem

Araştırmanın başlangıcında Ağrı ile ilgili efsane çalışmalarının (Kırzioğlu, 1992; Öcal, 2004; Alpaslan, 2010; Kılıç, 2016) olduğu fakat Şeyh Abdulbari ile ilgili bir yayının olmadığı belirlenmiştir. Elde edilen bu bilgi doğrultusunda, bu çalışmada Ağrı iline bağlı Ziyaret Köyü'nde bulunan Şeyh Abdulbari Küfrevi ve türbesi etrafında oluşan efsane, menkıbe ve memoratları tespit etmek amaçlanmıştır. Bu amacı gerçekleştirmek için araştırmada derleme yöntemlerinden olan görüşme yöntemi (Foto 3) kullanılmıştır.

Foto 3: Kaynak Şahıslardan Biri ile Görüşülürken

1. Şeyh Abdulbari ile İlgili Anlatılar

1.1. Belden Aşağısı Tutmayan Felçli Bir Kişinin İyileşmesi

Bir gün, belden aşağısı felçli olan bir hasta, Şeyh Abdulbari'nin nefesinin kuvvetini, iyileştirici gücünü ve ettiği duanın kabul olacağını çevresinden duymuştur. Bunun üzerine belden aşağısı felçli olan hasta, Şeyh Abdulbari'nin yanına gelir. Hasta adam, Şeyh Abdulbari'ye, belden aşağısının tutmadığını, tamamen felçli olduğunu, bulunduğu bu hastalıktan kurtulup tekrar yürümek istediğini ve bunun için de Şeyh Abdulbari'nin duasını almak istediğini söyler. Bunu gören Şeyh Abdulbari, belden aşağısı tutmayan adamı karşısına oturtur. Şeyh Küfrevi, hasta adama dua ederek elindeki bastonuyla adamın felçli olan dizine vurur. Bunun üzerine felçli olan adam tekrar yürümeye başlamıştır (K2, K3, K4, K5, K8, K9, K12).

Bu anlatı ve benzerlerine değişik çalışmalarda da rastlanılmaktadır. Kızıloğlu (2013: 162), yaptığı çalışmada Taşoluk Köyü'nde yaşamış olan Maksut Baba'nın gelen hastaların ağrıyan yerlerine demir bastonuyla vurduğunu ve hastaların da bu durumdan şifa umduğunu ifade etmiştir. Bu veriden hareketle Anadolu'da türbeler etrafında gelişen anlatılarda benzer motiflerin olduğu dile getirilebilir (İnce, 2009, Kızıloğlu, 2013, Akın, 2008, Balaban, 2013, Taş, 2010).

1.2. Şeyh Abdulbari'nin Seyyit Mirze'yle Öldükten Sonra Komşu Olması

Şeyh Abdulbari, Kars'ın Kağızman ilçesinde konakladığı sırada, kendisini ziyarete gelen Seyyit Mirze'nin kendi evinde eşi ile konuştuğu hadiseyi bilmiştir. Bunun üzere Şeyh

Abdulbari, Seyyit Mirze'nin utandığını görünce, “Seyyit Mirze, ben seni çok sevdim. Sen bana komşu olacaksın.” der. Seyyit Mirze ise Şeyh Abdulbari'ye, “Ya Şeyh! Ben çok yaşlıyım. Ben Kağızman'ın bir köyünde yaşıyorum. Sen ise Bitlis'te yaşıyorsun. Ulaşım zor. Ben nasıl sana komşu olabilirim ki?” der. Bu olaydan sonra Şeyh Abdulbari Bitlis'e geri döner. Seyyit Mirze ise Ermeniler'in Tehcir Kanunu ile zorunlu göçe tabi tutularak Ağrı'nın topraklarından çıkarılması üzerine, Kağızman'dan oğlu ile beraber Ermeniler'den boşalan toprakları alabilmek için Ağrı'ya bağlı bulunan Amad (Tezeren) Köyü'ne yerleşir. Tezeren Köyü ise Ziyaret Köyü'nün yukarısında bulunan bir köydür. Seyyit Mirze bir sene sonra vefat eder. Seyyit Mirze, ölmeden önce oğluna Ziyaret Köyü'nde bulunan tepeyi çok beğendiğini ve öldükten sonra kendisinin oraya defnedilmek istediğini vasiyet etmiştir. Seyyit Mirze Ziyaret Köyü'ne defnedilir. 1920'de Şeyh Abdulbari ikinci sefer müritlerini ziyaret amaçlı Ağrı'ya geldiğinde oda Ziyaret Köyü'nde bulunan tepeyi çok beğenir. Konaklamış olduğu Akbulgur Köyü'nde vefat ettiğinde ise Ziyaret Köyü'nde bulunan tepeye defnedilir. Böylece Seyyit Mirze ile Şeyh Abdulbari öldükten sonra komşu olurlar (K14).

1.3. Şeyh Abdulbari Kayınpederinin Mezarının Önünde Abdest Alması

Abdullah Erden adında biri Siirt'in bir köyünde yaşamaktadır. Şeyh Abdulbari bir gün Abdullah Erden'in bulunduğu köye giderek Abdullah Erden'in misafiri olur. Şeyh Abdulbari, Abdullah Erden'den abdest almak için su ister. Abdullah Erden aldığı ibrikle kuyudan su doldurarak getirir ve Şeyh Abdulbari'nin eline döker. Şeyh Abdulbari su dolu birinci ibrikle sadece elini yıkar. Abdullah Erden ikinci kez ibriği alır ve kuyudan su doldurarak getirir. Şeyh Abdulbari su dolu ikinci ibrikle de sadece elini yıkar. Abdullah Erden hemen üçüncü ibriği de kuyudan su doldurarak getirir. Şeyh Abdulbari su dolu üçüncü ibrikle de sadece elini yıkar. Bunun üzerine Abdullah Erden, Şeyh Abdulbari'ye “Kurban... Sana üç ibrik dolusu su getirdim ama sen bu üç ibrik su ile sadece elini yıkadın. Sen daha kaç ibrik su ile abdest almayı düşünüyorsun?” diye sorar. Bu arada Şeyh Abdulbari kayınpederinin bulunduğu mezarın önünde abdest almaktadır. Şeyh Abdulbari de, Abdullah Erden'e “Abdullah ben kayınpederimin mezarına bakıyordum. Maşallah derecesi ne kadar yüksek. Makamı ne kadar güzel. Ben ona bakıyordum. Onun makamına, derecesine bakıyordum. Onu izlerken o kadar güzel görünüyordu ki o güzelliğe dalmışım. O yüzden abdest alırken bu kadar suyu fazladan israf ettim.” diye cevap verir. Bunu duyan Abdullah Erden'in yüzünde gülümseme oluşur (K14).

1.4. Şeyh Abdulbari'nin Eşi Aliye Hanım'ın Evlenmesi

Şeyh Abdulbari vefat ettikten sonra, Abdulbari Küfrevi'nin bir akrabası olan Şeyh Nesim'in de hanımı vefat eder. Şeyh Nesim, Aliye Hanım'la evlenmek ister ve bu isteğini halifeleri aracılığı ile Aliye Hanım'a bildirir. Şeyh Nesim'in halifeleri Ağrı'nın Ziyaret Köyü'ne

gelerek Aliye Hanım'a Şeyh Nesim'in kendisiyle evlenmek istediğini iletirler. Bu haberi alan Aliye Hanım ise, "Şeyh Abdulbari eğer izin verirse ben de Şeyh Nesim ile evlenirim." der. Bunun üzerine Şeyh Nesim, Ziyaret Köyü'ne gelir. Yanındaki müritleri ile beraber Şeyh Abdulbari'nin, türbesine giderler. Şeyh Nesim yanındaki müritlerine "Siz dışarıda kalın. Kapıyı kapatın. Ben amcamla yalnız konuşacağım." der. Şeyh Nesim türbenin içine girer ve müritleri kapıyı kapatır. Şeyh Nesim, Şeyh Abdulbari ile Arapça konuşur. Şeyh Nesim türbeden çıktığında ise üzgündür. Şeyh Abdulbari, Aliye Hanım ile evlenmesine izin vermemiştir. Şeyh Nesim ikinci kez yine türbeye girer ve Küfrevi ile konuşur. Şeyh Nesim yine üzgündür. Şeyh Abdulbari yine izin vermemiştir. Belli bir süre sonra Şeyh Nesim son bir defa yine Küfrevi'nin türbesine gidip Aliye Hanım ile evlenmek için izin almak ister. Şeyh Nesim, Abdulbari'nin türbesine gider, türbenin içine girer ve kapıyı kapatır. Şeyh Nesim bu sefer türbeden çıktığında yüzü kızarmış ve çok terlemiştir. Ama yüzünde bir gülümseme vardır. Şeyh Nesim yanındaki müritlere gülerek "Aliye Hanım ile evlenmeme izin verildi." der. Bu izin üzerine Şeyh Nesim, Aliye Hanım ile evlenir (K3, K7, K12, K13, K14).

1.5. Ahırın Devamlı Yıkılması

Şeyh Abdulbari Ağrı'ya gelip müritlerini ziyaret eder. Burada Akbulgur Köyü'nde Ali Bey'in evinde konaklar. Şeyh Küfrevi o gece saat üçte rahatsızlanarak vefat eder. Şeyh Abdulbari'nin cenazesi Akbulgur Köyü'nde yıkanır. Şeyh Abdulbari'nin cenazesinin yıkandığı yerde, o arsanın sahibi tarafından ahır yapılmak istenir. Arsa sahibi ilk olarak ahırın duvarlarını örüp bitirir. Sabah kalktığında ahırın bütün duvarları yıkılmıştır. Duvarların neden yıkıldığını anlamayan arsa sahibi ikinci defa ahır yapmaya çalışır. Yine sabah kalktığında ahırının yıkılmış olduğunu görür. Buna da anlam veremeyen arsa sahibi üçüncü kez ahır yapıp bitirir. Sabah kalktığında yine ahırının yıkıldığını gören arsa sahibi şaşkına döner. Bu olaylara bir anlam veremeyen arsa sahibi bu olayı imamlara ve âlimlere anlatır. Arsa sahibi, "Ben kendi arsamda üç kez üst üste ahır yapmaya çalıştım. Tam ahırı bitirdim derken üçünde de sabah kalktığımda ahırım yıkılmıştı." der. Bunun üzerine âlimler ve imamlar, "Şeyh Abdulbari'nin cenazesi senin ahır yapmak istediğin yerde yıkandı. Şeyh Abdulbari'nin vücudunu yıkayan su o topraklara dökülmüştür. Bu yüzden senin o arsada ahır yapman doğru değildir. Sen her ne kadar ahır yapmaya çalışsan o ahır tekrar yıkılacaktır." derler. Bunu duyan arsa sahibi yanlış yaptığını anlayarak evine döner. Aradan bir süre geçtikten sonra arsa sahibi Şeyh Abdulbari'nin cenazesinin yıkandığı yere türbe yapar (K9, K12, K13). Şeyh Abdulbari'nin iki türbesi bulunmaktadır. Birincisi, Küfrevi'nin cenazesinin defnedildiği Ziyaret Köyü'ndedir. İkicisi ise, Abdulbari'nin cenazesinin yıkanmış olduğu Akbulgur Köyü'ndedir. Her iki türbeye de farklı yerlerden türbe ziyaretine gelinmektedir (K5, K12, K13, K14). Farklı çalışmalarda bu anlatıya

benzer anlatılar görülmektedir. Balaban (2013: 107), yaptığı çalışmada, bir adamın ahırındaki hayvanları sürekli ölmektedir. Bunun üzerine adam ahırın yapılmış olduğu yerde bir evliyanın olduğunu anlar ve ahırını bulunduğu yerden biraz geriye çekerek yeniden yapar. Ahırını bulunduğu yerden biraz daha geride yapan adamın hayvanları ölmekten kurtulur. Bu anlatıdan hareketle Türk Dünyası'nda türbeler etrafında gelişen anlatılarda benzer motiflerin olduğu dile getirilebilir.

1.6. Eşkîyaların Köyü Basması

I. Dünya Savaşı'ndan sonra eşkıyalar ortaya çıkmıştır. Eşkîyalar Ağrı'nın birçok köyünü yakıp yıkmışlar, köylülerin değerli eşyalarını gasp etmişlerdir. Eşkîyalar çevre köylerin hepsini yağmaladıktan sonra bir tek Ziyaret Köyü kalmıştır. Eşkîyalar Ziyaret Köyü'nü yağmalamak için köye gelirler. O dönemde türbenin hemen yanında bir çeşme varmış. Eşkîyalar köyün yakınlarına geldiklerinde o çeşmeden çıkan suyun aniden kabardığını ve kimsenin geçmeye cesaret edemediği bir nehre dönüştüğünü görmüşlerdir. Bunu gören eşkıyalar geri dönmeye karar verirler. Biraz ileriye giden eşkıyalar arkalarına baktıklarında suyun azaldığını görürler ve tekrar dönmeye karar verirler. Döndüklerinde yine aynı şekilde türbenin yanında bulunan suyun tekrar kabardığı ve kimsenin geçmeye cesaret edemediği bir nehre dönüştüğünü görürler. Bunun üzerine eşkıyalar Ziyaret Köyü'nü soyma fikrinden vazgeçmişlerdir. Bu köyün bilinmeyen bir kuvvet tarafından korunduğu düşüncesine kapılarak bir daha Ziyaret Köyü'ne gelmemişlerdir. Köylüler bu kuvvetin Abdulbari Hazretleri olduğuna inanırlar (K11, K12, K13).

1.7. Kaçakçıların Atları Çalmak İstemesi

Eskiden Ziyaret Köyü'nde çok güzel atlar yetiştirilmiş. Ziyaret Köyü'nde yetiştirilen atların çok güzel ve güçlü olduğunu duymayan yokmuş. Bunu işiten kaçakçılar Ziyaret Köyü'ne gelip atları çalmak ister. Kaçakçılar köye girdiklerinde, türbenin hemen yanında bulunan çeşme aniden kabarır ve azgın bir nehre dönüşür. Bu kabaran su köyün etrafını sarar. Kaçakçılar sabaha kadar bu azgın suyun karşısına geçebilmek için çare arar. Kaçakçılar azgın suyun etrafında dolaşırlar. Fakat herhangi bir şekilde suyun öteki tarafına geçiş yoktur. Şafak sökmüş ve köylüler uyanmıştır. Şafak söktüğünde azgın nehir durulmuştur. Bunu gören kaçakçılar şaşkına döner. O kimsenin geçmeye cesaret edemediği nehir aslında küçük bir çeşme imiş. Bu çeşme kaçakçıların gözünde azgın bir nehre dönüşmüştür. Kaçakçılar buranın türbedeki zat tarafından korunduğunu anlayarak, atları çalamadan, arkalarına bile bakmadan kaçmışlardır (K7, K9).

1.8. Ziyaret Köyü'ne Bir Grup Hırsızın Gelmesi

Bir gün köylülerin mallarını çalmak için bir grup hırsız Ziyaret Köyü'ne gelir. Bu hırsızlar türbenin sınırlarına girdiği anda aniden karşlarına beyaz bir atın üstünde, nurlar içinde ve etrafını aydınlatan Şeyh Abdulbari'yi görürler. Şeyh Abdulbari'yi gören hırsızlar korku içinde ne yapacağını bilemezler. Şeyh Abdulbari beyaz atın üstünde hırsızları köyün dışına kadar kovalar. Bunun üzerine köyün Şeyh Abdulbari tarafından korunduğunu gören hırsızlar bir daha Ziyaret Köyü'ne gelmeye cesaret edememişlerdir (K7).

1.9. Şeyh Abdulbari, Seyyit Mirze'nin Kendi Evinde Eşi ile Konuştuğu Hadiseyi Bilmesi

I. Dünya Savaşı'nda Ruslar Ağrı ve Kars'ı işgal etmiştir. Ruslar işgal etmiş olduğu Ağrı ve Kars topraklarından geri çekildikten sonra Şeyh Abdulbari Ağrı ve Kars'a dönen müritlerini ziyaret etmek ister. 1919 tarihine denk gelen ilk gelişinde Kars iline bağlı olan Kağızman ilçesine gelir ve orada konaklar. Kağızman'a bağlı olan bir köyden Seyyit Mirze adında bir kişi Şeyh Abdulbari'nin geldiğini duyunca onu görmek için Şeyh Abdulbari'nin konakladığı yere gelir. Seyyit Mirze, Şeyh Abdulbari'yi gördükten sonra öğle vakti abdest almak için evine geri döner. Seyyit Mirze'nin hanımı Şeyh Abdulbari'yi çok merak etmiştir ve Seyyit Mirze'ye, Şeyh Abdulbari'nin nasıl biri olduğunu sorar. Seyyit Mirze ise Şeyh Abdulbari ile ilgili “Çok tatlı bir insan fakat biraz esmer.” der. Seyyit Mirze, Şeyh Abdulbari'yi merak edip tekrar onu görmek için Küfrevi'nin konakladığı yere gider. Seyyit Mirze, Şeyh Abdulbari'nin bulunduğu yere girince Şeyh Abdulbari, Seyyit Mirze'ye “Seyyit Mirze, sen de esmersin.” der. Bunun üzerine Seyyit Mirze şaşırarak “Yaa Şeyh Abdulbari! Cenab-ı Hakk evimizde olan biten hadiseyi sana bildirmiştir. Senden hiçbir şey saklanmamıştır.” diyerek utanmayla karışık gülümsemiştir (K14).

Bu anlatının benzerine farklı yerlerde yapılan çalışmalarda da rastlanmaktadır. Akın (2008: 142), yapmış olduğu çalışmada Seyyid Halit'in çobanlık yapan bir zat olduğundan ve insanların sürekli Seyyid Halit'i eleştirdiklerinden ve alay ettiklerinden bahsetmiştir. Günün birinde Seyyid Halit, dağda koyun güderken köylüler, Seyyid Halit'i çekiştirirler. Bir sonraki akşam Seyyid Halit köyde kendi hakkında bütün olan biteni köylülere anlatır. Bunun üzerine köylüler çok şaşırır ve Seyyid Halit'in Allah'ın sadık kullarından olduğuna inanırlar. Bu veriden hareketle türbeler etrafında gelişen anlatılarda benzer motiflerin olduğu dile getirilebilir.

1.10. Şeyh Abdulbari'nin Bastonuna Kutsiyet Verilmesi

Şeyh Abdulbari'nin elinde bulunan bastonu türbenin içinde hâlen muhafaza edilmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K13, K14). Bugün ziyaretçiler

hala Şeyh Abdulbari'nin türbesine gelip dua eder ve türbenin içinde bulunan Şeyh Abdulbari'nin bastonuna ve türbenin örtüsüne elini yüzünü sürerek, bu objelerin iyileştirici gücünden faydalanmak isterler. Hatta ziyaretçiler bastonu çocuklarının da eline yüzüne sürmektedirler. Ziyaretçilere “Neden bu bastonu ve türbe örtüsünü öpüp başımıza koyuyorsunuz?” diye sorulduğunda Şeyh Abdulbari'nin hastalara bu bastonuyla şifa verdiği, kazalardan-belalardan muhafaza ettiği, kendilerinin de benzer faydalar gördükleri cevabı alınmıştır (K12, K9). Kaynak şahıslar da bu cevabı (bastona dokunarak şifa bulma vb.) duyduklarını dile getirmiştir.

1.11. Hastalıktan Tir Tir Titreyen Bir Hastanın İyileşmesi

Civar köylerden Şeyh Abdulbari'nin kerametlerini duyan bir hasta Şeyh Abdulbari'nin türbesine gelir. O zamanlar ulaşım atla sağlandığı için hasta adam atla gelmiştir. Hasta atın üstünde duramayacak halde tir tir titremektedir. Atından iner ve türbenin içine girer. Hasta türbenin içinde dua eder ve dua ederken uyuya kalır. Hasta adam sabah uyandığında ise hastalıktan eser kalmamıştır. Adam sapa sağlam bir şekilde türbeden çıkar ve atına binerek köyüne gider (K3).

1.12. Yüzü Felçli Olan Bir Hastanın İyileşmesi

Bir gün yüzü felçli olan bir kişi Şeyh Abdulbari'nin türbesine gelir. Bu kişi türbenin içinde bir gün boyunca dua eder. Dua eden adam belli bir zaman sonra yorgunluktan türbenin içinde uyuyakalır. Sabah kalktığında ise adamın yüzü tamamen düzelmiştir (K2, K3, K4, K5, K7, K9). Balaban'ın (2013: 146), yaptığı çalışmada, bir gün felçli olan bir hastanın Sıtma Evliyası'nın türbesine ziyarete getirildiği ifade edilmiştir. Bir iki ay sonra felçli olan bu hasta iyileşmiş bir şekilde adağını türbeye getirir. Bu hasta Sıtma Evliyası sayesinde iyileştigiğine inandığını dile getirmiştir. Bu anlatıdan hareketle Anadolu ve Türk Dünyası'nda türbeler etrafında gelişen anlatılarda benzer motiflerin mevcut olduğu söylenebilir.

1.13. Çeşitli Yerlerinden Hasta Olan Kadının İyileşmesi

Ağrı iline bağlı Eleşkirt ilçesinden bir kadın, Hatice Karaaslan'ın (K9) misafiri olmuştur. Bu kadın çeşitli yerlerinden ağrılar çekmektedir. Kadın bu ağrılarından dolayı devamlı ağlamakta ve geceleri uyuyamamaktadır. Ev sahibi olan Hatice Karaaslan'ın tavsiyesi üzerine Şeyh Abdulbari'nin türbesini ziyaret eder. Türbe ziyaretinden döndükten sonra kadının ağrıları tamamen geçmiş ve gece çok rahat bir şekilde uyumuştur (K9).

1.14. Lal Olan Kızın Dilinin Çözülmesi

Ziyaret Köyü'nde N. adında birisi yaşamıştır. N.nin evlatlık olan bir kızı Adana'da evlidir. Fakat lal olmuştur, konuşamamaktadır. Bunun üzerine N. kızını Ziyaret Köyü'ne getirir. N. evlatlık olan kızını da alarak Şeyh Abdulbari Türbesi'ne gider ve dua eder. Bunun üzerine kızın dili açılır ve kız konuşmaya başlamıştır (K7).

1.15. Şeyh Abdulbari Türbesi'nde Define Arayan Üç Kişinin Çarpılması

Bir gün Ziyaret Köyü'ne üç kişi gelir. Bu üç kişi Şeyh Abdulbari Türbesi'ni göstererek "Bu bir türbe değildir. Bu türbenin altına ya altın ya da cephane saklanmıştır. Bu altın ya da silahı türbenin altına saklayarak sizin manevi duygularınızla alay etmişlerdir. Sizin türbeye dokunmayacağınızı bildikleri için türbenin altına saklamışlardır." diyerek türbeyle alay etmişlerdir. O akşam aynı üç kişi altın aramak için Şeyh Abdulbari Türbesi'ne gelir. Tam kazdıkları esnada o üç kişi çeşitli yerlerinde felç geçirirler. Bunun üzerine o üç kişi tekrar Şeyh Abdulbari Türbesi'ne gelip af diler ve dua ederler. Aradan birkaç gün geçince türbede altın arayan bu üç kişi tamamen düzelmiştir (K8).

1.16. Ziyaret Köyü'nde Davulcunun Felç Geçirmesi

Ziyaret Köyü'nde davul ve zurna çalınması yasaklanmıştır. Orada yaşayan halka göre, Şeyh Abdulbari'nin köye yaymış olduğu maneviyatı, bozacağını ve ruhunu rahatsız edeceğini düşündüklerinden dolayı davul ve zurna çalınmasını yasaklamışlardır. Bunu duyan bir davulcu, köylülerin bu düşünceleriyle dalga geçerek, "Nasıl bu köyde davul ve zurna çalınmaz. Bu bir batıl inançtır. Ben gelip orda davul çalacağım." der. Bütün köylülerin uyarmasına rağmen davulcu gelip köyde davulu çalmaya başlar. Davulcu, davulu çalarken aniden felç geçirir. Felç geçirdikten sonra bu söylediklerinden pişman olan davulcu Şeyh Abdulbari Türbesi'ne giderek bu yapmış olduğu davranıştan dolayı af diler ve dua eder. Davulcu birkaç defa üst üste gelip türbe ziyaretinde bulunur ve Şeyh Abdulbari'den af diler. Belirli bir zaman geçtikten sonra davulcu iyileşir. Bu olayın öncesinde de, sonrasında da Ziyaret Köyü'nde davul çalınması yasaktır ve halen de bu yasak devam etmektedir (K12, K13).

1.17. Şeyh Abdulbari'nin Kızı Rüyasında Uyarması

Melahat Konyar'ın (K12) komşularının bir kızı varmış. Kız on beş ile on altı yaşlarındaymış. Bu kız, Şeyh Abdulbari Türbesi'ni ziyarete gelen birçok insanın dua ettiğini, türbenin içinde bulunan bastona, türbe örtüsüne elini yüzünü sürdüklerini görür ve içinde merak duygusu uyanır. Kız, bir gün türbenin içine girerek türbenin içinde bulunan tabutun kapağını açar ve elini tabutun içine sokar. Kızın eline topraktan başka bir şey geçmez. Bunu gören kız "Bu toprak için mi dua ederler?" düşüncesine kapılır. O gece uyuduğunda rüyasında Şeyh

Abdulbari'yi görür. Rüyada Şeyh Abdulbari kızı, “Bir daha tabutumu açma. Eğer açarsan senin o iki gözünü çıkartırım.” diye ikaz eder. Kız rüyadan uyandıktan sonra bu gördüğü rüyadan dolayı çok korkmuştur. Artık Şeyh Abdulbari Türbesi'ne gitmeye cesaret edemez. Kız, annesinin baskısı ile zorla gitse dahi türbenin dışında kalarak türbe ziyaretini öyle gerçekleştirmektedir (K12).

1.18. Her Perşembeyi Cumaya Bağlayan Gecede Türbede Mum Yanması

Eskiden köylülerin, her perşembeyi cumaya bağlayan gece saat on ikiden sonra türbenin içinde mum yandığına şahit oldukları dile getirilmektedir. Köylüler bu mum ile türbenin içinin aydınlandığını görürler. Son zamanlarda ise türbeyi aydınlatan ışık görülmemektedir. Bunun sebebinin, türbe ziyaretinde bulunan kişilerin türbe adabına uygun davranmamaları ve uygun giyinmemeleri olduğuna inanılır (K2, K9, K12, K13).

Farklı çalışmalarda yukarıdaki anlatıya benzer anlatılar görülebilmektedir. İnci (2009: 107), yapmış olduğu çalışmada, Belen ilçesinde yüksek bir tepede Mıgdad El Yemini'nin türbesi bulunduğu ifade etmiştir. İnanışa göre, Cuma geceleri bu tepeyi ve türbeyi şimşek gibi bir nurani ışık aydınlatmaktadır. Bu veriden hareketle şeyh, veli vb. türbelerinin etrafında gelişen anlatılarda benzer motiflerin olduğu dile getirilebilir.

1.19. Her Sabah Şeyh Abdulbari'nin Nurlar İçinde Abdest Alması

Her sabah hayvanlarına yem vermek için kalkan köylüler, sabah ezanından sonra türbenin önünde bir çıra yandığını ve birisinin beyaz bir ışık içinde türbeden dışarı çıkarak elindeki ibrik ile abdest aldığını söylemektedir. Sabah ezanından sonra o kişi abdest aldığı esnada ibrik sesi tüm köye yayılmaktadır. Şafak söktükten sonra türbenin önünde yanan çıra ve nurlar içinde abdest alan adam kaybolur. Orada yaşayan halka göre bu nurlar içindeki kişi Şeyh Abdulbari'dir (K7, K8, K12, K13).

Fakat son zamanlarda bu olay görülmemektedir. Orada yaşayan halka göre, türbe ziyaretine gelenlerin türbe adabına uygun davranmamalarından dolayı her sabah abdest alan Şeyh Abdulbari artık görünmemektedir (K8, K12, K13).

1.20. Aliye Hanım'ın Yılanlara Süt Vermesi

Şeyh Abdulbari'nin eşi olan Aliye Hanım, Abdulbari vefat ettikten sonra Ağrı'ya gelip kardeşi Abdullah Erden ile Ziyaret Köyü'ne yerleşir. Aliye Hanım ineklerini sağdıktan sonra evinde bulunan birkaç küçük kaba süt doldurarak dışarı bırakır. Süt kokusunu alan yılanlar o kaplara yönelerek kapların içinde bulunan sütü içerler. Bu olayı birkaç defa gören köylüler Aliye Hanım'a, “Sen her defasında inekleri sağdıktan sonra kaplara süt doldurup dışarı

bırakıyorsun. Sütün kokusunu alan yılanlar senin evinin ününe gelip sütü içip tekrar geri dönüyorlar. Sen bu yılanlardan hiç korkmuyor musun, bu yılanlar sana zarar vermez mi?” diye sorarlar. Aliye Hanım da, “Allah’ın yarattığı her varlık bize dosttur. O yüzden bu yılanlar bize zarar vermezler. Bende bunun için yılanlara süt veririm.” diye cevap vermiştir. Bu durum köylüleri çok şaşırtır. Orada yaşayan halk, Şeyh Abdulbari ve eşinin Allah’ın sevdiği sadık kulları olduğu için yılanların onlara zarar vermediğini düşünmektedir (K12, K13).

1.21. Dilek Taşı

Türbe ziyaretine gelen ziyaretçiler Şeyh Abdulbari Türbesi’nin hemen beş metre aşağısında bulunan fazlaca büyük olmayan ve kutsiyetini Abdulbari Hazretleri’nden aldığına inanılan bir taştan dilek dilemektedir. Bu doğrultuda ziyaretçiler önce dua eder ve dileğini dileyerek bir küçük taş alırlar. O küçük taşı dileğini diledikten sonra dilek taşının kenarında bulunan kıvrımlara koyarlar. Eğer o küçük taş, kıvrımlarına koymuş olduğu dilek taşına yapışır kalırsa dileğin gerçekleşeceğine inanılmaktadır. Fakat dilek taşının kıvrımlarına konulmuş olan o küçük taş eğer yapışıp kalmaz ve düşer ise dileğin gerçekleşmeyeceğine inanılır. Bu yolla birçok şahsın evlenme, çocuk sahibi olma, uzakta olan çocuklarına kavuşma, para kazanma gibi dileklerinin gerçekleştiği iddia edilmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K13). Kaynak şahıslar da bu iddiaları dile getiren şahısları bizzat gördüklerini ifade etmiştir.

Foto 4: Türbenin Yanında Bulunan Dilek Taşı

1.22. Çaput Bağlama

Şeyh Abdulbari, Ziyaret Köyü’ne defnedildikten sonra kaynak kişiler, türbenin etrafında daha önce sadece dikenli teller olduğunu söylemiştir. Şeyh Abdulbari Türbesi’ni ziyarete gelen

ziyaretçiler dileklerini diledikten sonra çaputları bu tellere bağlamışlardır. Daha sonra türbenin etrafına surlar çekilmiş ve ağaçlar ekilmiştir. Zamanla Şeyh Abdulbari Türbesi'nin yanında bulunan ağaca bir kutsiyet verilmiştir. Türbe ziyaretine gelenler dileklerini diledikten sonra ağaca çaput bağlamaktadırlar. Bu yolla birçok şahsın evlenme, araba sahibi olma gibi dileklerinin gerçekleştiği iddia edilmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K8, K9, K11, K12, K13). Kaynak şahıslar da bu iddiaları dile getiren şahısları bizzat gördüklerini ifade etmiştir.

Foto 5: Türbenin Önündeki Dilek Ağacı

1.23. Şeyh Abdulbari Türbesi'den Dilek Dileme

Şeyh Abdulbari Türbesi'ne ziyarete gelenler sadece dilek ağacından ve dilek taşından dilek dilememektedir. Dilek ağacı ve dilek taşının yanı sıra Şeyh Abdulbari Türbesi'nden de dilek dileme ritüeli gerçekleştirilmektedir. Şeyh Abdulbari Türbesi'ni ziyaret ettikten sonra çocuk sahibi olmayanların çocuk sahibi oldukları, hayırlı kısmet için gelenlerin kısmetlerinin açıldığı, hastaların iyileştiği vb. dile getirilmektedir. Bazı kaynak kişiler bu dileklerin gerçekleşmiş olduğunu duyduklarını (K1, K4, K6, K8, K9, K12, K13), bazıları ise gördüklerini ifade etmişlerdir (K2, K3, K5, K7). Türbe ziyaretinde dileğinin gerçekleşmesi için adakta bulunmaktadır. Dileği gerçekleşen kişiler adaklarını (koyun, keçi vs.) alıp türbe yakınlarında kesmektedir. Dilekleri gerçekleşenlerin kesmiş olduğu adağı yemeden bütün köylülere veya durumu olmayan ailelere dağıtmaktadır. Adağını yerine getirmeyenler, başlarının musibetten kurtulmadığı ifade edilmektedir (K1, K2, K3, K4, K5, K6, K7, K9, K12, K13).

Sonuç

Anadolu'nun ve Türk dünyasının birçok yerinde ziyaret yerlerine bağlı olarak gelişen, türbe vb. ziyaret yerleriyle ilişkilendirilen, bu mekânlardaki kişilere kutsallık atfettiren ve bu

şahısların gerçekçiliğine ve inandırıcılığına hizmet eden birçok anlatının var olduğu bilinmektedir. Bu doğrultuda bu çalışmada da Ağrı iline bağlı bulunan Ziyaret Köyü'nde bulunan türbede defnedilen Şeyh Abdulbari Küfrevi hakkında 23 anlatı derlenmiştir. Bu anlatılar halkın, Şeyh Abdulbari'ye yaşadığı dönemde değer verdiğini ve bu değer vefatından sonra da canlılığını yitirmediğini göstermektedir.

Araştırma sonucuna göre elde edilen 23 anlatıdan 8'inin (10, 13, 14, 17, 18, 21, 22, 23 numaralı anlatılar) memorat, 11'inin (4, 5, 6, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 19, 20 numaralı anlatılar) efsane, 4'ünün (2, 1, 3, 9 numaralı anlatılar) menkıbe kapsamında değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

Kaynaklar

- AKIN, N. (2008). *Hakkâri Folklorunda Yatırlar ve Yatırlara Bağlı Anlatılan Menkıbeler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.
- ALPASLAN, İ. (2010). *Ağrı Efsaneleri*. İzmir: Birleşik Matbaacılık.
- ALPTEKİN, A. B. (2012). *Efsane ve Motifleri Üzerine*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- ASLAN, E. (2008). *Türk Halk Edebiyatı*. Ankara: Maya Akademi.
- BALABAN, T. (2013). *Amasya Efsane, Menkıbe ve Memoratları Derleme-İnceleme-Metin*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- BORATAV, P. N. (1969). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Türk Dil Kurumu. (2011). *Büyük Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÇOBANOĞLU, Ö. (2015). *Memoratlar ve Halk İnançları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- DAĞLI, A. (2015). Dinî Şahsiyetler Etrafında Anlatılan Efsanelerin Birleştirilmesi Üzerine. *Dede Korkut Türk Dili ve Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 41-53.
- DEMİR, N. (2013). *Türk Efsaneleri I*. Ankara: Edge Akademi.
- ERGUN, M. (1997). *Türk Dünyası Efsanelerinde Değişme Motifi*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNCE, G. (2009). *Hatay'da Bulunan Ziyaret-Yatır Yerleri ile İlgili İnanışlar ve Bu Ziyaretler Etrafında Oluşan Efsaneler*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.
- KILIÇ, Y. (2016). Ağrı Efsanelerinde Yer Alan Eğitsel Unsurlar. *International Journal of Social Science*, 46, 247-258.
- KIRZIOĞLU, M. F. (1942). Ağrı Dağı Üzerine Türk Efsane ve İnançları. *Çınaraltı Dergisi*, II. Kanunsani.
- KIZILOĞLU, M. (2013). *Tortum ve Köylerinde Derlenen Memoratlar Üzerine Bir Araştırma*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- KÜFREVI, V. (2013). *Pir Muhammet Küfrevi*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

- OCAK, A. Y.(1992). *Kültür Tarihi Kaynağı olarak Menâkıbnâmeler (Metodolojik Bir Yaklaşım)*. Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖCAL, T. (2004). Türk Tarih ve Edebiyatında Ağrı Dağı - 1. *Serhat Kültür Dergisi*, Iğdır Valiliği Yayınları.
- PEHLİVAN, G.(2009). Dinî Şahsiyetler Hakkında Oluşan Anlatılar. *Millî Folklor Dergisi*, 83, 88-96.
- SAKAOĞLU, S. (1992). *Efsane Araştırmaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi Basımevi.
- SEYİDOĞLU, B. (2005). *Erzurum Efsaneleri*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- TAŞ, H. (2010). Bursa'nın Keles İlçesi Dedeler Köyünde Selahattin Buhari Dede Kültü Etrafında Oluşan Efsaneler. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 309-323.

Kaynak Kişiler

- K1:** Yılmaz Gök, 1982, Ağrı, Ortaokul, Çiftçi, Ziyaret Köyü, köydeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K2:** Abdülbari Adıgüzel, 1960, Ağrı, İlkokul, Çiftçi, Ziyaret Köyü, babasından öğrendiğini ifade etmiştir.
- K3:** Eşref Gök, 1960, Ağrı, İlkokul, Çiftçi, Ziyaret Köyü, babasından öğrendiğini ifade etmiştir.
- K4:** Deniz Gök, 1982, Ağrı, ortaokul, Çiftçi, Ziyaret Köyü, köydeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K5:** Nurettin Budak, 1946, Ağrı, Okuma yazma yok, Çiftçi ve emekli, Ziyaret Köyü, babası ve annesinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K6:** Şahseddin Adıgüzel, 1978, Ağrı, Ortaokul, Çiftçi, Ziyaret Köyü, köydeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K7:** İhsan Konyar, 1951, Ağrı, İlkokul, Çiftçi, Ziyaret Köyü, babasından öğrendiğini ifade etmiştir.
- K8:** Yasin Karaaslan, 1985, Ağrı, Lise, Çiftçi ve inşaat, Ziyaret Köyü, babası ve köydeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K9:** Hatice Karaaslan, 1954, Ağrı, Okuma yazma yok, Ev hanımı, Ziyaret Köyü, kaynanasından ve köydeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K10:** Cemil Akdoğan, 1961, Ağrı, Lise, İmam, Ağrı, cemaatindeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K11:** M. Sena Yıldız, 1978, Ağrı, İlkokul, Köyün muhtarı, Ziyaret Köyü, babasından ve büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K12:** Melahat Konyar, 1975, Ağrı, ilokul, Ev hanımı, Ziyaret Köyü, kaynanasından ve komşularından öğrendiğini ifade etmiştir.
- K13:** Fesih Konyar: 1966, Ağrı, Lise terk, Çiftçi, Ziyaret Köyü, annesi, babası ve köydeki büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.
- K14:** Ahmet Erden, 1943, Ağrı, 1960-70 yılları arası medrese eğitimi görmüştür, İmam, Ziyaret Köyü, babası ve aile büyüklerinden öğrendiğini ifade etmiştir.